

Könyvtár 2.0, avagy közösen vagyunk tudásbirtokosok

Fogunk-e tíz év múlva a könyvtár 2.0-ról (vagy bank 2.0-ról, marketing 2.0-ról, iskola 2.0-ról stb.) beszélni? Feltehetően már nem, vagy csak kevésbé. Ugyanúgy nem, mint más technikákról, eljárásokról, amelyek szervesen beépülnek a mindennapok gyakorlatába, és megszűnnek – legalábbis önmagukban – téma lenni. A 2.0-s gyakorlatban *elhalványodik a határ a hagyományos szolgáltató és használó között, az előbbi inkább fizikai és virtuális teret ad az utóbbiak céljai számára.* Ma, 2007-ben beszélnek itt-ott 3.0-ról és 4.0-ról, de talán nem ez a lényeg, hanem az, hogy az alapvetően technikai fejlesztések hogyan és milyen gyorsan befolyásolják a szakmai gondolkodást.

Web – hányas is?

*„Lépj be a Könyvtár 2.0-ba. Ezt az új könyvtári szolgáltatási modellt vitatják online fórumokon, konferenciákon, vezetői irodákban és tájékoztatópultoknál. Ha még nem vagy, illetve munkatársaid még nincsenek a Könyvtár 2.0-t tárgyalók között, jól figyelj: a Könyvtár 2.0 új-
jélesztheti a könyvtárhasználókkal való kapcsolatunkat.”¹*

A könyvtár 2.0-s elnevezés a divatos web 2.0-nak (vagy: web2, webkettő) könyvtárakra alkalmazott „változata”. A webkettő egyrészt szerves folytatása annak, amit a '90-es évek közepén mint internetet (mostantól: web 1.0)² ismertünk meg, ugyanakkor gyökeresen el is tér tőle. A webkettő kifejezés 1999-ben bukkant fel, 2005-től terjedt el, Tim O'Reilly³-nak köszönhetően; tehát elég jól lehet kötni ezt a változást az ezredfordulóhoz.

Az alapvető célok segítője; könyvtár 2.0

A könyvtár 2.0⁴ természetű a könyvtár alapvető és legjobb szolgáltatói hagyományán és küldetésén alapul:

- a közösség tagjai által előállított információhoz való hozzáférés,

- megosztás és felhasználás a közösség céljai szerint,
- hozzájárul a használói közösség építéséhez.

Innen nézve tehát semmi újat nem jelent, sőt, a könyvtár alapvető céljához új eszközökkel való visszatérést segíti. És ezért a 2.0-s könyvtár valóban a demokrácia alappillére. Maga a könyvtár 2.0 koncepció nincs két éves sem. Jellemzően a könyvtári blogvilágban született, mielőtt a nagy szaklapok címlapjukra vették. Táragszerű definíciója:

Interaktív, együttműködésen alapuló, multimédiás, webalapú technológiai alkalmazás, webalapú könyvtári szolgáltatásokhoz és gyűjteményekhez. Használóközpontú virtuális közösség, melyben a könyvtár nem egyedül felelős a tartalom előállításáért.

Ugyanazokat az eljárásokat és technológiákat alkalmazza, mint a közösség (Magyarországon a legdinamikusabb könyvtári célcsoport a blogokat, wikiket, RSS-t, chat-et stb. használó fiatalok). Ösztönzi az innovációt és kísérletezést az elektronikus könyvtári környezetben.

A „Library 2.0 meme map”-en⁵ az alapvető funkciókat az alábbi nyolc pontban határozták meg:

- Közösség- és felhasználó-központúság;
- Technikailag megfelelően kialakított környezet;
- A felhasználó elérése a long-tail (elnyúló szakasz); által;
- A tartalomhoz egynél több eszközön is hozzá lehet férni;
- Tartalomközpontú szoftverek;
- Állandó változás;
- Web 2.0 alkalmazások és szolgáltatások használata;
- Nyitott szabványok.

A 2.0-s könyvtár elfogadja, hogy az emberek az információt nem egymagukban, hanem közösségbe ágyazottan keresik és használják fel. Ezt támogató néhány technológiai példa a könyvtár 1.0-ból 2.0-ra váltásra:

- E-mail referenz kérdés/válasz oldalakból: chat-referenz (is);
- Szövegalapú eligazítás, tájékoztatás mellett: egyidejű elektronikus adatfolyamon alapuló tájékoztatás interaktív adatbázisokkal;
- E-mail-levelezőlisták, webmesterek mellett: blogok, wikik, RSS-ek;
- Szabályozott osztályozási sémák mellett: használók általi címkézés is (pl. OPAC-ban);
- Főként nyomtatott és elektronikus tartalmakat reprezentáló katalógusok mellett honlapok, blogok, wikik stb. kínálata;
- Kiterjedt információforrások: a hagyományos nyomtatott és elektronikus dokumentumokon túl szociális hálók (pl. iWiW), blogok, podast-ok stb. az OPAC-ban.

Tehát tévedés azt gondolni, hogy a 2.0 megszünteti az 1.0 eljárásait. Sokkal inkább kiegészíti, hatékonyabbá, a közösség szempontjából kívánatosabbá teszi azokat. (És általában: a járművek feltalálása után sem sorvad el a lábunk, a fotók

nem veszejtették el a festményeket. A korábbi technikák, eljárások inkább a kedvelés eszközeivé lesznek, illetve kölcsönhatásban maradnak az újabbakkal.)

A technika alakulása

Az első lépéseket a szociális hálókat kezelő alkalmazások (pl. iWiW) felbukkanása jelentette. Mindez a következő változtatásokat vonta magával:

- a kisebb-nagyobb, egymástól elszigetelt „információs szigetek” egybeépültek, egységes szolgáltatási és keresési felületet alakítottak ki;
- a társadalmi változásoknak köszönhetően a kommunikáció és az információáramlás egyre szabadabbá, decentralizáltabbá és kontrollálatlanabbá vált; (új kapcsolati rendszerek alakulnak, a közösségek „kitágulnak”, a távolságok relativizálódnak),
- egyre inkább belső igényné vált a tartalmak kategorizálása, rendezése;
- a web üzleti értéke ismét megugrott (a „dot-com lufi” kidurranása után);
- új lehetőségek nyíltak meg az internet segítségével (webalkalmazások és -szolgáltatások).

Ezek eredményeképpen jött létre az, amit ma látunk: forráskódszabványok⁶ – <http://w3c.org/>, blogok, linklogok, wikik, podcastok, RSS-csatornák stb. (e technikákat később részletezzük). Tim O’Reilly mindezt egy 4+1-es struktúrába rendezte, a 3-astól a 0. szintig, ahol a legfelső szintre a teljesen on-line szolgáltatások, alkalmazások kerültek, a legalsóra pedig azok, amelyeknek voltaképpen nincs szükségük hálózatra, de jól mutatnak a neten is (pl. GoogleMaps <http://maps.google.com/>). A 0. alatti szinthez pedig az email-, instant-messaging (pl. MSN <http://messenger.msn.com/>) vagy kliensek és a telefon (pl. Skype <http://skype.com/>) tartoznak.

Az „új” webnek tehát lényege:

- egységesség (és itt hadd helyezzek nagyon erős hangsúlyt a szabványokra),
- közösségiség (egyfajta új demokráciát teremtett),
- platformfüggetlenség (operációs rendszer és – elvileg – böngészőfüggetlenség),
- dinamizmus (nincsen végleges projekt; minden bétaváltozatban fut, tehát fejleszhető és fejlesztendő).

Mindezek (web 2.0) alapul tehát technikailag a könyvtár 2.0 kifejezés.

Tényleg a használóért van: együtt alakítják a könyvtárat

Először talán riasztónak hangzik, hogy a használók is aktívan alakítják a könyvtárat. Ám így sokkal inkább biztosítható, hogy az megmarad az olvasók érdekkörében – vagy éppen visszatér oda. A könyvtár 2.0 néhány jellemzője:

- Használóközpontú, ugyanis a használók részt vesznek a tartalom-előállításban. Például (akár a könyvtárosok) kommentárokkal látják el a katalógusrekordokat, amelyeket a későbbi olvasó figyelembe vehet (ha akar), részt vesznek a wikik szerkesztésében, a blogok írásában, amelyek a könyvtár katalógusából is elérhetőek lehetnek.

- Multimédiás – a gyűjtemény és a szolgáltatás egyaránt szöveges; video és audio-összetevőket tartalmaz. Például a katalógus változatos formátumú elektronikus dokumentumokra mutat, mondjuk, Babits esetében a digitalizált Nyugat-számokra, a költő eredeti hangfelvételére, tv-beli irodalmi műsor anyagára stb., amelyek 'fizikailag' a könyvtár falain kívül találhatóak, akár maga a könyvtári szerver is.
- Közösségi – a könyvtár webes jelenléte magába foglalja a használók jelenlétét is (szinkron és aszinkron). Például az azonos témakör iránt érdeklődők virtuális közösséget alkotnak (megfelelő adatvédelmi gyakorlat mellett) egymás által keresett vagy előállított dokumentumokba is betekinhetnek, és nincs akadálya a közös munkának sem – akár a könyvtáros bevonásával az erre specializálódott könyvtári elektronikus felületen vagy fizikai térben.

Ha a könyvtár ebben nem lép, a lehetséges célcsoport könyvtáron kívül alakítja meg a maga hasonló köreit (pl. iWiW). A 2.0-s könyvtár tehát radikálisan innovatív: a közösség alakulásával a könyvtár is változik; hagyja, sőt, szorgalmazza, hogy a használók változtassák. Az állomány interaktívabbá és hozzáférhetőbbé válik (vö.: lebegő állomány⁷), a szolgáltatás az információátadásra és információs írástudásra összpontosít, mintsem a kontrollált hozzáférésre.

Kulturális és üzleti változás

A 2.0-s könyvtár a fentiek értelmében paradigmaváltást vár el a könyvtárosoktól, nemcsak abban, hogy megnyissák katalógusukat és állományukat, hanem, hogy a szabályozást is lehetővé tegyék a használók számára. A 2.0-s könyvtárban a figyelem a teljes leltári kontroll helyett a közös felfedező rendszer felé fordul. Így a 2.0-s könyvtár forradalmasítja a szakmát. Ahelyett, hogy a könyvtárosok rendszereket (pl. részletekbe menő bibliográfiai kontroll) állítanak elő ügyfelek számára, lehetővé teszik számukra, hogy mindezt megteremtsék saját maguk számára (taxonómia helyett a „nép” által készített ún. folkszonómia). Egy évtizedeken át szabályozással és a kiszámíthatóság kultúrájával átitatott szakmának magába kell fogadnia a lazítást és a többféle felfogás együttélésének lehetőségét. A könyvtártörténelemben ehhez hasonló fordulópontok voltak a raktárak megnyitása vagy a népszerű irodalom befogadása a könyvtárba a huszadik század elején [az USA-ban].⁸

Mielőtt a cikk további részében a technikai eszközökre térünk ki, érdemes a technikai változással szoros kölcsönhatásban álló (köz)gondolkodásbeli változásokra is pillantást venni. Néhány példával:

- Az emberek – olvasók, ügyfelek – a beszerzett terméket, szolgáltatást saját hatáskörben újraértelmezik, interiorizálják. A népszerű regények, filmek írásos és vizuális továbbgondolását lelkes rajongók végzik (fanfiction), és ezeket közzé is teszik (pl. fanzine-ekben).
- A Google a találati listát a használói keresési minták szerint alakítja, együttes keresést tesz lehetővé a saját gépen (Desktop Search és a külső weben, elmosva a külső és belső információ közötti határokat).

- Az Amazon.com közlésezi vevőinek vásárlási mintázatát (akik ezt megvásárolták, megvették még azt is...), véleményét, mint értékesítés-ösztönzési és tájékoztató eszköz.⁹
- Intézmények kikérik és alapvető döntésekben is figyelembe veszik használói közösségük véleményét – köztük például a British Library is, gyűjtőköri stratégiájának megalkotásában.¹⁰
- A kutatásfejlesztés is „kiszervezhető”; a Procter & Gamble „meghirdeti” kutatási feladatait, ami által a belső kutatói kapacitás sokszorosát tudja kihasználni.¹¹

Az ügyfelek közösségei egyre több esetben hatnak vissza a termégyártóra, szolgáltatóra. Ilyen módon elhalványul a határ a termelő, szolgáltató és befogadó között. Az így megváltozott környezetben pedig még inkább az marad meg, aki eredményes kapcsolatokat és közösségeket tud kiépíteni, támogatni alaptevékenysége körül. A könyvtár e téren is komoly versenytársakkal szembesül, és megmaradt pozíciójának megtartása érdekében feltehetően szoros együttműködés és feladatmegosztás szükséges.

A korábbi irányító (vagy legalábbis azt szándékozó) attitűd helyett a felszabadító, meglévő korlátokat lebontó ösztönző válik versenyképessé – a hazai könyvtárakban is. A technológiai változás elősegíti a könyvtári rendszer átalakulását is: nincs feltétlenül értelme sok helyen közpénzen pl. pedagógiai gyorstájékoztatót nyújtani (akár 24 órán keresztül), hiszen a szolgáltatók között megosztott virtuális (instant messaging) tájékoztatás bárki számára a könyvtár fizikai érintése nélkül is elérhetővé válik (akár a szintén otthonában üldögélő tájékoztató szakember által). Ezek alapján gördülékenyebb – és anyagilag elodázhatatlanabbá – válik a könyvtári szolgáltatások kiszervezése, fizikai környezettől való részbeni elválása.

A 2.0 technikák és gondolkodásmód ezért a társadalmi változások ütemét átvevő könyvtári rendszer esetén munka(hely)-megtartó tényezővé válik.

A könyvtár 2.0 technikai eszközei

1. Blogok külső és belső könyvtári kommunikációra

Egyre gyakoribb, hogy egy magára valamit is adó nyilvános könyvtár legalább egy, de sok esetben 5-6 bloggal is szélesíti a kommunikációs csatornát. A chat és az instant messaging rendszerek mellett e blogok (freeblog – <http://freeblog.hu/>, blogtér – <http://blogter.hu/> – vagy a hazai könyvtári közösség szolgáltatóra készült <http://klog.hu>) forgalma is növekszik. Ha a chat a rövid távú, az email a hosszú távú, akkor a blog a középtávú üzenetváltás eszköze. A külső mellett a szakmán belüli kommunikációhoz is kiváló eszköz a blog. E műfaj Nyugaton visszaszorította a levelezőlistákat (ezeket meghagyták a komoly szakmai kérdéseknek). Számos egyéb előnye mellett ugyanis a blogokról származó információáradat sokkal könnyebben szűrhető, kezelhető, és rugalmasabb a visszacsatolás is: ha nagyon ellenkező álláspontot képviselünk, akkor nem muszáj az olvasott blogot ott helyben letámadni, hanem higgadtan, érvekkel alátámasztva a sajátunkon is meg tudjuk fogalmazni azt. Motivációs hatása is erős: milyen pozíciót szerez a figyelemgazdaságban.

A könyvtáros blogok témakörei:

- intézmény, szervezet életét bemutató (könyvtár-énblogok, benne események, ajánlók stb.),
- könyvtárosi (vagy hallgatói) énblogok,
- ismeretterjesztő (akár a könyvtár saját állományából dolgozva, akár más – idegen nyelvű vagy alig látogatott, de érdekes – blogokról gyűjtve az információkat),
- technikai, oktató (pl. OPAC-ok fejlesztése, a web2 alkalmazása, egyéb megoldások stb.).

Kis magyar könyvtári blogtörténet¹²

- 2003.11.22. Könyvtároskisasszony <http://konyvtaroskisasszony.freeblog.hu> – Sorsha, blogja szakmai blog
- 2004.11.22. Henrietta <http://henrietta.freeblog.hu> – könyvtároshallgatói énblog
- 2005.08.01. Mani <http://mani.klog.hu> (mai cím) – könyvtár-informatika szakos hallgatói énblog
- 2005.12. Myownblog – Takács Dániel énblogja (később: Élet és könyvtár)
- 2006.05.27. Tekintet <http://tekintet.wordpress.com/> – Lilos, könyvtároshallgatói énblog
- 2006.09. Olvasónapló (a FIKSZ előzménye) – Paszternák Ádám, énblog
- 2006.09.07. JusthVK blog <http://blog.justhvk.hu/> – orosházi Justh Zsigmond Városi Könyvtár intézményi blogja – az első könyvtári intézményi blog
- 2006.09.07. Könyvtárosháza – <http://konyvtaroshaza.freeblog.hu> - Petrovszki Mária, szakmai blog (eredetileg a Justh VK blogja, de amikor saját szerveren indítottak egyet, akkor 'Maca' privatizálta)
- 2006.10. Megalakul a Klog (azaz könyvtári blog) [http://www.klog.hu](http://www.klog.hu;); – tulajdonos: Takács Dániel
- 2006.10.26. Fiatalos I Könyvtár I Szemlélet <http://fiksz.klog.hu> – Paszternák Ádám, szakmai blog
- 2006.10.21. Élet és Könyvtár <http://ek.klog.hu> – Takács Dániel, szakmai (én)blog
- 2006.10.27. ELTE Egyetemi Könyvtár Blogja <http://egyetemi.klog.hu> intézményi blog
- 2006.11. Könyvtárépítészet <http://konyvtarepiteszet.klog.hu> – Baranyi Flóra, szakmai blog
- 2006.12.01. HUNRA (Magyar Olvasástársaság) <http://hunra.klog.hu> – szervezeti blog
- 2006.12.15. iNapló <http://inaplo.klog.hu> – Fodor János
- 2006.12.18. Libr-OSS <http://libross.extra.hu> – Koroknai Sándor, a könyvtár-informatika tárgyköréről (2007. április 5-étől Open Library <http://ol.klog.hu> néven működik tovább)
- 2007.01.11. Könyvtáros testvér jótanácsai <http://librarian.blog.hu/>
- 2007.01.25. OSZK-említések a szépirodalomban <http://oszk.freeblog.hu> – Országos Széchényi Könyvtár blogja
- 2007.02.28. Információtudományi és Információbrókeri Blog <http://informaciobroker.klog.hu>
- 2007.02.28. SZOKHE Blog <http://szokhe.klog.hu> – Szombathelyi Könyvtáros Hallgatók Egyesülete
- 2007.03.01. KönyvtárosTanár <http://konyvtarostanar.klog.hu> – az iskolai könyvtárak, könyvtáros tanárok bemutatkozása
- 2007.03.06. Könyvtári napló <http://blog.lmvk.hu> – balmazújvárosi Lengyel Menyhért Városi Könyvtár

- 2007.03.06. Rajongó <http://rajongo.lnyk.hu> – balmazújvárosi Lengyel Menyhért Városi Könyvtár, olvasónapló
- 2007.03.22. MIBE Hírek <http://mibe.klog.hu> – Magyar Információbrókerek Egyesülete szervezeti blogja (csak MIBE-tagok számára érhető el)
- 2007.03.27. MEK hírblog <http://mekhitek.freeblog.hu> – Magyar Elektronikus Könyvtár, hírblogja
- 2007.03.29. Az olvasó népcet szolgáalom! <http://vfmk.freeblog.hu> – Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár és Művelődési Intézet, hírblog
- 2007.03.29. HSD <http://hsd.klog.hu> – Horváth Sándor Domonkos, az első magyar könyvtárvezetői blog
- 2007.04.01. Felsőoktatás és Könyvtár Management <http://management.klog.hu>
- 2007.04.03. Németh Márton könyvtárügyi blogja <http://nemethmarion.klog.hu>
- 2007.04.09. Tipp, avagy, amit az amerikai könyvtáros szakmától tanultam <http://tipp.klog.hu> – Imecs Ágnes blogja
- 2007.04.24. A Galgóczy Erzsébet Városi Könyvtár Gyermekkönyvtárának Blogja <http://blog.gevk.hu>
- 2007.04.25. Amerikába jöttem... Texasi könyvtáros élmények <http://texasi.klog.hu> – Sollosi Erika blogja
- 2007.04.02. Polcológia <http://plocologia.klog.hu>
- 2007.04.29. Anima <http://anima.klog.hu> – könyvtárak világa – könyvtárostánárok elmékedései – negyenes szinglik bukdácsolásai – anyai aggodalmak
- 2007.05.16. Kívül-belül irodalom <http://kivulbelulirodalom.klog.hu> – Pávai Patak Márta műfordító blogja

Érdekes megfigyelni a hazai könyvtári blogfejlesztés vonalát: a gyorsan alkalmazkodó fiatal generációtól azokig, akik az ismeretovábbítást hivatásnak tartó információs szakemberként a tudásmenedzsment e nyílt eszközeit máig nem használják. A könyvtárszakmai szervezetek, a szakmai irányítók és a képzőintézmények egyelőre nem léptek (honlapjaikon olvasói hozzászólásokból is keveset tudnak begyűjteni). A blogok száma feltehetően még növekszik, a szakmai összfigyelem azonban aligha ugrik meg. Ezért (a figyelemgazdaságban) kérdés az, hogy – esetünkben blogjával – ki tud több látogatót, figyelmet begyűjteni, s általuk hatást gyakorolni. Ez valódi figyelmi piacgazdaság, amelybe, ha késve is, érdemes a könyvtárosoknak is beletanulni. A felsorolt blogok között már most is akadnak, amelyek feltehetően alulmaradnak a minőségi információ rendszeres előállításában, mások a szakmai információs infrastruktúra megkerülhetetlen csomópontjai.

2. RSS-ek¹³ és linkgyűjtő közösségek

Az olvasó (vagy akár könyvtáros is) az RSS¹⁴ nevű egyszerű elektronikus eszköz segítségével összegyűjtheti például a saját maga által kedvelt (vagy könyvtári) felületre az általa fontosnak tartott portálokról, blogokról a kedvenc témák friss híreit – azok megjelenési időpontjával egy időben¹⁵. Az RSS 2004-2005-ben terjedt el, mint a weblogokat olvasóknak a legnagyobb segítsége, általuk ugyanis – linkgyűjtő alkalmazással – megakárhatható az alkalmasint nem is egyszer megtekintett több tíz weblap, hírforrás végigbongészése. Ez a fájl lényegében hírcsatornaként működik, amely az erre alkalmas eszközzel olvasható.¹⁶ Ilyen linkgyűjtő alkalmazásból léteznek webes (<http://www.hirlapom.hu/>, <http://www.my.yahoo.com>, <http://www.netvibes.com>, <http://google.com/ig>, <http://book.mark.hu>, <http://del.icio.us>), illetve számítógépen futtatható változatok (különléle, a böngészőbe és a levelező-kliensbe beépü-

lő kiterjesztések – ld. Firefox, Opera, Thunderbird – vagy külön erre a célra kifejlesztett programok – pl. BlogBridge).

Az RSS-technológiát hazai könyvtárak is kezdték alkalmazni – egyelőre mint hírszolgáltatók. Könyvtári hírbe gyűjtés hazai példája egyelőre nem ismert. RSS-szolgáltatást kínál pl. a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (ismertetése: <http://www.fszek.hu/RSS>), tőlük például friss híreket, rendezvényeket, kiállításokat, játékkal kapcsolatos programokat lehet ilyen módon megtudni (ezek közül kiválasztva és a gyűjtő-honlapba beépítve a kiválasztott csatornát).

A linkgyűjtő alkalmazás (például a *netvibes.com*) egy platformra gyűjt más web 2.0-s alkalmazásokat. Beállítható szolgáltatásai például:

- beállított blogok és hírportálok újdonságainak figyelése,
- keresés blogokban megadott profilok szerint (így rendre új forrásokra akadok) (Technorati, Google, Wikio, Sphere),
- helyi időjárás-előrejelzés figyelése,
- friss fotók keresése beállított profilok szerint (Flickr, Ask, Google, Yahoo!),
- video-, podcast¹⁷ és térképkeresők.

Alkalmazása megfelelő arra, hogy például a gyümölcsfa-metszés, könyvtarifelolvasás-módszer tan, kortárs magyar irodalom, helyismeret vagy egyéb tetszőleges témakör könyvtáros és nem könyvtáros képviselői (mondjuk, adott kistérség amatőr és szakértő tájékoztatói) egyénileg vagy közösségben készítenek ilyen oldalt, és azt könyvtári honlapokon elérhetővé, belinkelhetővé teszik. Így a szakterület iránt érdeklődők fontos tájékozódás pontjává válik a hely.

3. Tag-elés, azaz címkézés – ipari méretekben

A „tag” (ejtsd: teg): készítőik és felhasználók által adható „címke”, index vagy metaadat, amellyel – igaz, szubjektíven, de a lehető legnagyobb demokráciában – az adott tartalmat – képet, pl. <http://flickr.com/>, <http://picasa.google.com/> szöveget (linkeket), videót; <http://videobomb.hu/>, <http://youtube.com/>, prezentációkat <http://www.slideshare.net/stb>. vagy éppen az arra alkalmas OPAC rekordjait – jelölik. A címke a folkszónómia egysége.

Kézenfekvő könyvtári alkalmazása lehet a közösségi adatbázis-építés. A számos címke gyűjtésére szolgáló eszköz közül a legismertebb a del.icio.us. A könyvtárosok információk után kutatva a weben számos érdekes és fontos tartalmat tudnak ily módon indexelni adott témakörökben, amit aztán a könyvtárhasználók és a többi könyvtár rendelkezésére bocsáthatnak (pl. <http://del.icio.us/daniel.takacs>). Mivel ezek az alkalmazások többnyire lehetővé teszik a felhasználók közti megosztást és bárholnan elérhetők, a könyvtárhasználók is bekapcsolódhatnak a munkába, közös tudásbázist kialakítva az adott témakörben – például a kortárs magyar női irodalom szaktájékoztatói közössége.

Igazi, könyvtárra szabott lehetőség az OPAC-ok reformja. A web2.0 által gombamód szaporodnak a nyílt forráskódú OPAC-ok (a lehető legváltozatosabb megoldások születnek, pl.: WPopac – <http://maisonbisson.com/blog/post/11133/>, KOHA – <http://www.koha.org/>, OpenOPAC – <http://www.bl.fcen.uba.ar/openopac.php> stb.). Ezekben felhasználók is címkézhetik az objektumokat, így a keresést jelentősen leegyszerűsítik. Például egy (könyvtáros)tanár címkével láthatja el a javasolt olvasmányok tételeit az iskolai, egyetemi stb. könyvtár OPAC-jában, így az e cím-

kére kereső diákok könnyen megkaphatják az egész listát (a címkék törölhetők – bejegyzőik szerint szabályozottan is, módosíthatók és törölhetők). Ezentúl egy dokumentum keresése csak egyszer jelent feladatot (mivel az adott könyvtári rendszer az egyéni szempontoktól független módon osztályozza a dokumentumokat), hiszen létrehozhatunk magunknak egy kategóriát (mondjuk: Takács Dániel kedvenc könyvei, 6. osztályos történelem vagy éppen a bórrák alapirodalma), beledobálva a minket érdeklő rekordokat. Ezek után pedig egy bibliográfia összeállítás csak gyerekjáték. (Aggodalomra nincs ok: az egyedi olvasói címkék a katalógusrendszer működését egyáltalán nem zavarják, hiszen természetesen megmarad a hagyományos, 1.0-s osztályozás is, és a különböző olvasói címkék az egyes olvasók mappájában, az adott taggyűjtő-szolgáltatónál jönnek létre, így nem terhelik a rendszert, és csak külön, kérésre jelennek meg.)

A címkézés lehetőségét kínáló hazai könyvtári rendszer még nem ismert, de erre vonatkozó fejlesztések már folyamatban vannak.

A különféle típusú tartalmak össze is kapcsolhatók. A felhasználók és könyvtárosok címkékkel gyűjthetik csoportba a szerintük egy körbe tartozó objektumokat, pl. könyv, elektronikus folyóiratcikk, video, podcast. Ezáltal egy-egy téma sokkal komplexebb és érthetőbb formában reprezentálható – kutatásoktól kisiskolás anyagokig.

4. Wikik: közösen épített enciklopédiák

A wikik, a közösségileg szerkesztett enciklopédiák, alapvető szerepet tölthetnek be a nonprofit információszolgáltató intézményeknél. (A szó eredetileg – wiki wiki – a hawaii nyelven fürgét, gyorsat jelent.) Lapjai között keresztkapcsolások vannak, így szinte minden összefüggésben áll mindennel. Bárki szerkesztheti, változtathatja a tartalmat. Ezért sokan félnek tőle, mivel így valóban sok a megbízhatatlan, esetleg téves adat, de a tapasztalat azt mutatja, hogy elég nagy az öntisztító hatásfoka a rendszernek (tehát ha valaki tudatlanul vagy szándékosan hamis dolgokat ír, akkor rövid időn belül kijavítja valaki más). Az angol nyelvű Wikipedia <http://en.wikipedia.com> minősége például a nagy nyilvánosságot kapó botrányok ellenére gyakorlatilag megegyezik az Encyclopaedia Britannicáéval¹⁸.

A wikik felhasználása sokrétű: portált lehet rá építeni, és tudományos kutatásoknak is hasznos segítőtársa lehet. A kollektív bölcsesség – megfelelő felhasználói bázis esetén – egy-egy témakör nagyrészt lefedhető, akár előre megadott kritériumok alapján (pl. csak pontos forrásmegjelöléssel lehet bármit is beírni). Ma az egyik legnagyobb és legismertebb wiki a Wikipedia <http://en.wikipedia.com>, amelynek létezik magyar (és sok más nyelvű) alrendszere is: <http://hu.wikipedia.com>. A rendszer ún. GNU-licenszű, tehát szabadon felhasználható, így bárki, vagy bármely közösség, szakma, könyvtár tud készíteni magának saját wiki-rendszert. Wiki-motor letölthető pl.: <http://www.scipy.org/Download>.

Hazai szakmai wiki például a Miskolci Egyetem Könyvtára saját belső tudnivalóinak, leírásainak, dokumentációinak kezelésére készítette rendszere: <http://wiki.lib.uni-miskolc.hu>. További hipotetikus példa a KlogWiki, amelynek feltöltése folyamatban van.

A magyar Wikipédiában az információ- és könyvtártudomány egyelőre erősen alulreprezentált. Az olvasók nem találhatják benne pl. a bibliográfia, annotáció.

periodika szócikkeket, és a „könyvtár” is igen hiányos, kezdetleges benne, miközben számos más tudományterület számára jó minőségű tájékoztatási forrás e növekvő népszerűségű wiki.

5. Referenz azonnali üzenetküldéssel¹⁹

A könyvtár 2.0 használóközpontú virtuális közösség. Azért is, mert ugyanazokat az alkalmazásokat és technológiákat használja, mint a közösség, amelynek egyes csoportjaiban mindennapossá vált az sms, chat, azonnali üzenetküldés, mobil multimédiás tartalmak küldözgetése (MSN, AOL stb.). Az IM (Instant Messaging)²⁰ egy protokoll alapján egymással kommunikáló szoftverek gyűjtőneve. Ezek csak azokkal képesek kommunikálni, akivel előbb felvettük a kapcsolatot, illetve akinek engedélyeztük a kapcsolatfelvételt. Léteznek olyan kliensprogramok is, amelyek egyszerre több protokollt is képesek kezelni (IRC, AOL, MSN stb.), pl. Pidgin (korábban Gaim), Trillian stb.

Mi lehet a könyvtár szerepe ebben? – A hagyományos tájékoztatás új kommunikációs csatornákkal bővíthet. A Libinfo (<http://libinfo.oszk.hu/>) esetében már évek óta működő e-mail-alapú tájékoztatás általánossá válhat (a könyvtárak honlapján megkülönböztetett helyen szerepel majd a tájékoztatás email-címe, mellette az MSN- illetve Skype-azonosító). Az eredmény: használó és könyvtáros közötti szinkron „beszélgetés”, benne: közös szörfözés, fájlmegosztás, képernyőkép-készítés, adatmegosztás és chatszövegek visszakeresése. Ha a rendszer kiegészül videotelefonálással, egyre kevésbé különbözik a személyes tájékoztatástól (a könyvtáros és használó hallják, látják egymást). Az azonnali adatfolyam (streaming media) technológia lehetővé teszi a használati utasítások, változatos formátumú digitális adatok kényelmes elérését is. Annak sincsen különösebb akadálya, ha a könyvtár a köréje gyűlt külső szürkeállományt megfelelően szabályozva bevonja a tájékoztató munkába.

Azonnali üzenetküldés hazai könyvtárakban

- Justh Zsigmond Városi Könyvtár, Orosháza – Skype: „justhvk”; MSN: „konyvtar@justhvk.hu”
- ELTE Egyetemi Könyvtár, Budapest – Meebo: <http://egyetemi.klog.hu> (beágyazott kliens)
- Moholy-Nagy Művészeti Egyetem Könyvtára, Budapest – Skype: "mome.konyvtar"
- Országos Széchényi Könyvtár, Budapest – Skype: "orszagos.szechenyi.konyvtar"
- Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem–OMIKK, Budapest: Skype: "bme_omikk_tajekoztatas" és "bme_omikk_kolcs"
- Miskolci Egyetem Könyvtára, Miskolc – Skype: "me_konyvtar"
- Illyés Gyula Megyei Könyvtár, Szekszárd – Skype: "tolnalib"
- Szent István Egyetem – Állatorvos-tudományi Könyvtár, Budapest – Skype: "winklerbea"; Meebo: <http://konyvtar.univet.hu/konyvtar/aska.php> (beágyazott kliens)
- Vácraatói Községi Könyvtár, Vácraatót – Skype: "ratotkonyvtar"
- Martincsevics Károly Városi Könyvtár, Csorna – MSN: "vkcsorna@hotmail.com"; ICQ: „370104291”
- Lengyel Menyhért Városi Könyvtár, Balmazújváros – MSN, Joomla nyílt forráskódú tartalomkezelő rendszerbe integrált MSN-kliens: <http://www.lmvk.hu/>

A szolgáltatások tervezésekor figyelembe veendő szempontokat az Amerikai Könyvtárosok Egyesülete (ALA) irányelvek formájában tette közzé²¹.

6. Közösségi hálók

Mára talán a legismertebb web 2.0-s alkalmazások a szociális hálózatok. Magyarországon például a <http://iwiw.hu/>, MyVIP <http://myvip.com/>, a tengerentúlon a MySpace. Könyvtári szempontból azért is izgalmas ez a hálózat, mert az emberek által készített dokumentumok helyett azok forrását, magukat az embereket teszi visszakereshetővé, így sokkal eredetibb információhoz is hozzáférést kínál. S bár az idehaza is már milliós feletti taglétszám és a nem rendeltetészerű bejegyzések valamelyest megnehezítik (egyúttal érdekesebbé is teszik) a visszakeresést, a rendszerek működnek, népszerűek. Lehetőséget kínálnak személyes profilok közzétételére, csoportok képzésére vagy PR-tevékenység végzésére, könyvtárok számára is. A virtuális közösség-szervezésben a könyvtári kihasználhatja a már létező hálózatát. A meglévő technológia alkalmas a szűkebb közösségek kiépítésére is. Számos könyvtár használja az iWiW-et és van mód saját kisebb hálózatok építésére is. Például Ning szolgáltatón a Magyar könyvtárosok közösségi hálója: <http://hunlibrarian.ning.com> és <http://konyvtaros.network.hu>.

7. Google CSE – Egyéni keresőmotor akár könyvtáraknak is

Az interneten elérhető források címének és elérhetőségének könyvjelzőként vagy linktári elemként történő feltüntetésén túl még sok mindent tehetünk a használó dolgának megkönnyítéséért. A Google Custom Search Engine (személyre szabott keresőmotor – <http://goole.com/coop/>) technológiával például kereshetővé tehetjük kiválasztott oldalak teljes tartalmát. Hazai könyvtári példa: FIKSZ e-ngine <http://e-ngine.klog.hu/>, amely hazai és nemzetközi elektronikus információs és könyvtárszakmai forrásokban keres. A del.icio.us és a Google CSE kombinációja tehát célravezető lehet: egy adott témában való elmélyüléshez, általános ismerkedéshez, böngészéshez. „szörfözéshez” kitűnő kiindulópont a tematikus könyvtári könyvjelző-gyűjtemény, míg a könyvtár profiljába tartozó konkrét információk lekereséséhez a teljes világhálót feldolgozó Google-nél alkalmasabb a személyre szabott keresőmotor. Mi több: a motor elkészítésekor és bővítésekor az indexelendő oldalak közé felvett lapok mindegyikéhez szűkítési feltételeket, „refinement”-eket rendelhetünk. A szűkítési szempontok segítségével – csakúgy, mint az adatbázisok legtöbbjének esetében – a használó tovább finomíthatja a találati listát.

A Google CSE hatalmas előnye a meghíváson alapuló együttműködés lehetősége: szakemberek meghívásával új embereket vonhatunk be az indexelt lapok gyűjteménynek összeállításába. A maximális „élmény” érdekében a keresőmotor minden lehetőségét érdemes lehet kihasználni: a szűkítési szempontok megadásán át (amely olyan, mintha címkékkel látnánk el a találati lista elemeit) a több könyvtáros együttműködésének hatékonyságát, illetve az egyedi külső készítésének opcióját (amely értelemszerűen például a könyvtári arculathoz illeszkedik).

A Google CSE egyelőre csak angolul érhető el, és használatához Google Account-ra (ingyenes regisztráció a <http://google.com/accounts> oldalon) van szükségünk, ám a némi angoltudásért, a ráfordított időért és munkáért cserébe a használók a könyvtári információs szakemberek által relevánsnak ítélt, interneten elérhető források mindegyikének teljes szövegében egyazon felületről kereshetnek.

8. Saját és közös virtuális könyvespolcok

Az interneten közös szöveg- vagy táblázatkezelésre alkalmas eszközök mellett építhetünk közös dokumentumállományt is. A LibraryThing (<http://hu.librarything.com>) egyike azon további webhelyeknek, amelyek kiegészíthetik a meglévő könyvtári szolgáltatást. Konceptiója két egyszerű dologra épül: a „szociális webre” és az irodalom, illetve a könyvek szeretetére. Kínálata:

- készítse el mindenki saját virtuális könyvespolcát (merészebbek akár egész könyvtárra való könyvet is „összegyűjthetnek”),
- majd értékelje, szubjektív – ám a tényleges használó által írott – megjegyzéseket fűzzön hozzá, kategorizálja,
- egymásra találhassanak rajta azonos érdeklődésű, ízlésű olvasók, olvasmányokat ajánljanak egymásnak (adott esetben ezzel is növelve a könyvtárak látogatottságát), on-line olvasókörokkbe tömörülhessenek, beszéljenek irodalomról és irodalmárokról, élményekről és ízlésről.

A LibraryThing adatbázisában szereplő több mint 15 millió rekord nagyban elentmond azoknak, akik szerint a web 2.0 temeti a papíralapú információt. Azokat igazolja, akik úgy vélik: a web és a könyv nagyszerűen kiegészítik egymást.

A LibraryThing a legtöbb webkettes oldalhoz és alkalmazáshoz hasonlóan nagyrészt (200 rekordig) ingyenes, és számos kiegészítő funkciót kínál. Ilyen például a blog oldalsávjába ágyazható „virtuális könyvespolc”, ahol a blog gazdája ajánlhatja olvasóinak kedvenc könyveit, megoszthatja, épp mit olvas, ezáltal buzdítva másokat is olvasásra. A felhasználót import/export funkció segíti olvasmányainak megosztásában, a más felhasználók által ajánlott könyvet pedig rögtön lekeresheti az Amazon könyvúrházában, vagy a világ 79 közreműködő könyvtárának (köztük a Library of Congress-nek) állományában.

A LibraryThing nemrégiben elindította a könyvtáraknak kínált „LibraryThing for Libraries” szolgáltatást (<http://www.librarything.com/forlibraries/>), amellyel az oldal funkciói és a könyvtári OPAC között hatásos kapcsolat alakítható ki. A katalógusban kereső használó az általa kiválasztott könyvhöz hasonlókat kereshet, elolvashatja mások véleményét, olvasmányélményeit, címkézhet és címkék szerint kereshet, böngészhet, értékelheti a dokumentumokat – mindezt pár sornyi HTML beágyazásával az OPAC-ba.

9. Integrált eszköz-csokor: mashupok

A két vagy több web 2.0-s alkalmazás új szolgáltatássá összefogását mashup-nak nevezik. A Könyvtár 2.0 maga is mashup. Benne: blogok, wikik, azonnali adatfolyam, tartalmi aggregálók (pl. RSS), azonnali üzenetküldők (instant messaging) és közösségi hálózatok. Ilyen módon logikus egységet kínál a könyvtári webes megjelenés, amelynek tartalma a hagyományos portálon túl

- a vele szoros egységben híreket szolgáltató és visszajelzést lehetővé tevő blog,
- a címkézhető rekordokat, blogokat, külső linkeket, streaming audio és video-fájlokat tartalmazó webOPAC,
- a könyvtárprofilnak megfelelő forrásaggregáló oldal,
- az azonnali üzenetküldő alapokon nyugvó elektronikus tájékoztatás,
- a könyvtáron belüli vagy éppen a helyismereti információt bemutató wiki.

Összefoglalás

Körüljártuk a könyvtár 2.0-t; új képet alkothattunk általa a könyvtárról, amely emberközelibb, rugalmasabb az eddigiénél. A könyvtár 2.0 javasol, tanul, kombinál, szervez, összefog, és hagy kitalálni és megtenni dolgokat, ezzel együtt pedig részvételre hív a munkában. Az utolsó pont jelent leginkább újdonságot, hiszen a lehetséges használók alig ismerik a könyvtárakat, ráadásul a könyvtárak több innovációs lépéssel lemaradtak az információs társadalom éllovasaitól (vö. pl. a RSS-ek használata). A „fizikai” könyvtár vagy teleház kiemelt szerepet kaphat pl. közös munka céljára való hangos terek létrehozásával²². A felhasználókat segíteni lehet mobil eszközökkel (vagy pl. Wi-Fi-vel), amelyek által saját maguk teremthetik meg az elmélyült munka feltételeit. A valós és virtuális terek kezelésére az intézményeknek rugalmasabb és célratoróbb rendszert kell kidolgozniuk, integrálva a munkafolyamatokat és részterületeket, úgy, hogy közvetlenek és emberiek maradnak. Így bebizonyítható a használóknak, hogy a könyvtáraknak nincsenek határaik: bárhol és bármikor segítséget tudnak nyújtani.

A web 2.0-s eszközök és szemlélet elsajátítása és mielőbbi szerves alkalmazása – a könyvtár 2.0 – a könyvtári szakma túlélésének kérdése. Függetlenül attól, hogy ezt hangoztatjuk vagy sem.

JEGYZETEK

- 1 Library Journal, 2006. szeptember 1. – <http://www.libraryjournal.com/article/CA6365200.html>
- 2 Ahogyan a középkor kifejezés is csak a felvilágosodás korától nyert értelmet; akkor, amikor már nem az volt.
- 3 http://en.wikipedia.org/wiki/Tim_O'Reilly
- 4 Library 2.0 theory: Web 2.0 and its implications for libraries / Jack M. Maness. In: Webology 3 (2006) 2 June, <http://www.webology.ir/2006/v3n2/a25.html>
- 5 Ld.: http://flickr.com/photo_zoom.gne?id=113222147&size=o
- 6 Pl. CSS, XML, XHTML
- 7 Vö.: A norvég könyvtári rendszer, új kihívások a látóhatáron / ref.: Jáki Éva. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztató 53 (2006) 4. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4368&issue_id=471 Forrás: A voyage through the Norwegian library landscape and some challenges on the horizon / Leikny Haga Indergaard. In: IFLA Journal 31 (2005) 2 p. 133–145
- 8 Library 2.0 theory: Web 2.0 and its implications for libraries / Jack M. Maness. In: Webology 3 (2006) 2 June, <http://www.webology.ir/2006/v3n2/a25.html>
- 9 „Az Amazon.com részben globális könyvtárként működik, s collaborative filterje a hagyományos könyvtár egyik legfontosabb elvét, a szép szomszédságot rekonstruálja. A szoftver formális, de mégis könnyen veendő együttműködésen alapuló szűrője az adott könyv keresése után felkínál egy listát, rajta azon művekkel, amelyeket a kért könyv korábbi keresői már „Jorgattak”, virtuálisan lapozgattak. Vagyis a könyv körül

megjelenik a szakmai kontroll kontextusa. Mindaz, amit a könyvtárban „szakozás” helyez egymás mellé, itt a szakmai ismertség rekonstruálja.” György Péter Memex, – Magvető, 2002. 125. p.

- 10 The British Library's Content Strategy. Ld.: <http://www.bl.uk/about/strategic/content-strategy.html>
- 11 Connect and develop: Inside Procter & Gamble's new model for innovation / Larry Huston and Nabil Sakkab. In: Harvard Business Review, 84 (March 2006) 3. Referálva: Harvard Business School Working Knowledge <http://www.hbsworkingknowledge.hbs.edu/item.jhtml?id=5258&t=innovation&iss=y>
- 12 Eredetileg megjelent: KIT Hírlevél, 2007/14., ápr. 4., <http://www.gmconsulting.hu/inf/kit/2007-14.htm>
- 13 Használatáról egyszerűen: <http://fiksz.klog.hu/142/rss-lepesrol-lepesre-abszolot-kezdoknek/>
- 14 Az RSS-nek többféle feloldása is létezik, ilyenek mint az RDF Site Summary (ez volt az első, 1999-ben, Netscape számára fejlesztve, és még RDF file-formátumban), Rich Site Summary, illetve Really Simple Syndication. Lényege, hogy a tartalom XML-file-ből, a weblap közvetlen elérése nélkül is olvasható.
- 15 Bevezetés a használatába: RSS lépésről lépésre, abszolút kezdőknek / Paszternák Ádám (2007. máj. 11.) <http://fiksz.klog.hu/142/rss-lepesrol-lepesre-abszolot-kezdoknek/>
- 16 További információ: www.RSS.lap.hu
- 17 Podcast: iPod + broadcast; RSS-csatornán át küldött hangzóanyag.
- 18 Vö.: <http://www.sg.hu/cikkek/41456>
- 19 Library 2.0 theory: Web 2.0 and its implications for libraries / Jack M. Maness. In: Webology 3 (2006) 2 June <http://www.webology.ir/2006/v3n2/a25.html>
- 20 Az IM nem chat. A chat weboldalon/szerveren létrehozott virtuális tér (többé kevésbé felosztva, ld. szobák), amelybe belépve a felhasználók kommunikálhatnak egymással.
- 21 Magyarul ld.: <http://fiksz.klog.hu/?p=102>, közzététel: 2007. ápr. 15.
- 22 Olvasók által alakított és felhasznált virtuális és fizikai terekről pl.: <http://fiksz.klog.hu/154/gondolatok-a-jovo-konyvtararol/>